

DOM IN SVET

LETNIK 43

V LJUBLJANI, 15. JULIJA 1930

ŠTEVILKA 5-6

K PROBLEMU SODOBNE KULTURNOSTI

Dr. Stanko Vurnik

I.

Problemi nove kulture ne morejo biti nič drugega kakor problemi novega človeka, nove duhovne smeri, kratko: novih svetovno-nazornih osnov. Te osnove so namreč tista osrednja os, ki oblikuje in giblje vse socialno, gospodarsko, politično, kulturno, religiozno in umetnostno življenje vsake dobe v čudovito organičen sistem, katerega vsi sestavni deli enotno odžarevajo vsebino svojih osnov. Če torej hočemo do jedra našega problema, moramo poseči v jedro dosedanjega načina življenja in z njim neločljivo zvezane kulture, kateri danes obračamo hrbet, poizkušati moramo najti vzroke razpada starega sistema in na tej podlagi iskati življenju zdravila in kulture novih smernic.

Poizkusimo si najprej jasno predstaviti notranjost dosedanjega človeka in njegov življenjski sistem. Slediti moremo ta tip človeka do konca srednjega veka, ko se je izoblikovala reakcija na srednjeveški spiritualizem in idealizem, in je človek XV. stoletja zavrgel dušo, misel na posmrtnost in Boga, se odkrižal vseh socialnih, etičnih in religioznih vezi, ki so začele tiščati njegovo človečnost ter si začel postavljati nebesa na zemlji v prepričanju, da jih na onem svetu ni. Ta osvobodeni duh je proglasil za merilo vsega sebe in zakone narave in si polagoma izoblikoval svoj gospodarski, socialni, kulturni in umetnostni sistem, ki je dosegel v XIX. stoletju in v začetku našega veka višek svojega razvoja in dograjenosti ter obenem — razpadel, ker je bila ravno na tem višku njegova absurdnost največja in najočitnejša.

Individualist-materialist nam je zares uresničil velikopotezni svoj *gospodarski načrt* na zemlji. Ustvaril nam je sistem svetovne trgovine na velekapitalistični podlagi, toda pri tem zapletel svet v tako bedo, zanetil take revolucije v njem, vsenavzkriž prelival človeško kri v takih vojnah, kakršnih zgodovina malo pozna. Tako jasno kakor danes, še nikoli nismo videli, da sistem gospodarskega brezdušja sveta ne more osrečiti. Na drugi strani se je materialist, ki je zavrgel etične in socialne imperativne, tudi v *socialnem oziru* podobno izkazal s tem, da je razbil človeško

družbo popolnoma in v vseh njenih oblikah, atomiziral svet in napravil te atome med seboj za smrtno sovražnike. Ne verjamem več v zakon med možem in ženo, ki pripadata kategoriji svobodnega duha, ne verjamem v tako družino, ne verjamem egoističnemu prijateljstvu, ne verjamem v njegov nacionalizem, ta škodljivi masni egoizem, ki vodi samo v mednarodno sovraštvo in prelivanje krvi, ne verjamem niti v to, da bi bil to pravi nacionalizem, zakaj videl sem, kako so se rojaki streljali med seboj z vzklikom: živio narod! in sem dalje videl, da so z besedo narod najčešče mislili na žep. Ne verjamem v državni čut svobodnega duha, ki hoče samo vladati in ne mara biti vladan, hoče samo jemati in noče tudi dajati; videl sem, kako so svobodni duhovi pogнали vse evropske države v popoln bankrot in napravili sploh pojem države za iluzoren in je država danes povsod država samo tedaj, če jo sila drži. Vsi narodi in vse države so se žrle med seboj z vzklikom »narod« in »domovina« — za gospodarsko in politično premoč, v vseh narodih in državah so se žrle med seboj za stolce stranke, v teh strankice in v teh posamezne svobodne osebnosti in če se more govoriti o popolnem razsulu človeške družbe v zmislu babilonskega prokletstva, se more govoriti o tem tako ob razpadu antike kakor ob razpadu zapada.

Ne, ljudje božji, ne verjamemo več, da bi mogel individualizem-materializem osrečiti svet. Na višku svoje popolnosti se je tako po gospodarski kakor po socialni plati izkazal za popolnoma nezmožnega osrečiti svet in je sejal prave strahote razdora, krvoprelitja in bede. Ne v kapitalistični, ne komunistični, ne fašistični, ne imperialistični ali nacionalistični sistem, ki stoji na osnovi brezdušnega individualizma in materializma, bodisi v tej ali oni obliki, ne verjamemo več.

Pa si oglejmo ta sistem v *duhovnem življenju*. Duhovna plat življenja je človeku tega tipa pomembna samo v toliko, v kolikor mu nudi neposredno pomoč pri ustvarjanju njegovih zemeljskih nebes. Vrednota mu more biti le naravoslovno spoznanje, dognanje racionalistične metode in pa duhovni individualizem. Poglejmo, kakšne plodove žanje ta sistem v religioznosti: Boga človeku ne more preskrbeti naravoslovna metoda, racionalizem ga mora negirati, individualizem pa človeku zapira pot v okrilje Cerkve. Zato o kaki *religioz-*

nosti svobodnega duha ni mogoče govoriti, v kolikor pa gre za izjemo tega pravila, za zaničevani otoičič »vernikov«, je pa nekako simbolično, da celo ti v času vlade svobodnega duha n. pr. postavljajo božje hrame, podobne razkošnim opernim gledališčem, v katerih te neizmerne pojedine za oči in ušesa odvrtaajo od misli na Boga. Najboljši so v časih, za vero najtežjih, igrali skrite svetnike v celicah, ne pa levov, najbrihtnejši pa so celo izdelali načrt, kako z — gospodarsko organizacijo vzdržati Boga v vernikih! Tako se je pozunanjilo, poplitvilo, pošablonilo, postalo mlačno in cunjasto vse in je imel svobodni duh prosto pot preko te mlačnosti.

Če pogledamo svobodnega duha na drugih duhovnih straneh, na pr. v znanosti, vidimo, da je tudi odtod pregnal vse one objekte, ki se ne dajo izmeriti in stehitati, ki ne zapadajo naravoslovni metodi in Darwinovi razvojni teoriji. Vsak polinteligent je znal gladko dokazati, da teologija, metafizika itd. niso znanosti, in ogromno polje iracionalnega, zares duhovnega je na ta način moralo ostati ob strani in dobiti zaničljiv naziv »vraže«, medtem ko je svet grmadil najpodrobnejše rezultate iz biologije črvov, si lomil vrat pri studiju himalajske flore in klime, se dal žreti morskim psom okrog severnega tečaja in tigrom v Afriki za rezultate ad usum delphini. Učenjakarstvo se je neizmerno specializiralo in čedalje bolj izgubljalo svojo življenjsko koristnost in prišlo tako daleč, da smo že verjeli v tezo o — avtonomnosti znanosti. Znanost radi znanosti, recte radi znanstvenika, je morala izgubiti glavne zveze z življenjem in družbo in ni trajalo dolgo, da je pritisnil zraven še individualizem z vso silo. Ta je napravil končno vsemu konec. Najprej je povzročil, da se je mednarodno znanstveno delo razpršilo na področja »nacionalnih« znanosti in smo se morali privaditi temu, da za Francoza, recimo, nemški rezultat ni bil nujno obvezen, ker morda ni laskal romanski naravi itd. Potem je prišel nacionalizem in bilo je popolnoma konec mednarodnega znanstvenega občevanja in začel se je silovit propad. Prišlo je tako daleč, da po dva učenjaka nista enako tolmačila istega termina in je postalo razpravljanje in debatiranje nemogoče; še korak dalje, pa v znanosti že ni šlo v prvi vrsti za — resnico, t. j. zato, kaj poveš, nego za to, kdo je tisti, ki je to povedal in kako nekonvencionalno, originalno, čisto novo se je izrazil. Intuicija, to nekontrolirano zdenje, je postalo važnejše od rezultata metodičnega raziskavanja, »sproščeni osebni življenjski in-

stinkt« in trenutna kaprica sta zavladata in tako smo navajali množico tez o predmetu, predmeta pa nismo zgrabili in smo zajadrili v čas in metodo, s katero se da o čemerkoli na svetu dokazati, da obstoja in obenem, da ne obstoja, da je sneg obenem črn in bel in se je dalo končno z debato vse spraviti s sveta ali spraviti na svet. Kdor misli, da s tem ni konec vsake znanosti, naj uganja to reč dalje, znanost ji pa ne moremo reči in ji nikake koristi pripisovati za življenje.

Znanost svobodnega duha je raztrgala mednarodno delovno zvezo in si s tem odrezala pot k pravemu uspehu, odtrgala se je življenju in onemogočila vsakršnje spoznavanje nečesa tako obširnega in nadvse važnega, kakor je svet iracionalnosti in onostranosti. Višek take znanosti je bila njena tehnična panoga in natem polju je kulminiral duh svobodnjaka: iznašel je debele Berte, zemeljska in vodna in zračna torpeda, ognjemete, ki v sekundi spremenene kompanije vojakov v oglje, poslal v zrak brneče ptiče, ki mečejo ogenj na ljudi, pokril širne ravni z debelo meglo cijanovih in fosgenovih plinov in uničil vse življenje na zemlji in pod njo in danes samo še čakamo, da bo patentirana iznajdba, s katero se bo Evropa z radijem in ekrazitom izpustila v zrak. Tehnika je bila bog časa in kakor so se kristjani v težkih urah obračali na Boga, tako se je svobodni duh obračal v nesreči na tehniko, t. j. fizika: revolver in kemija: lizol. Znanost, ki je naperjena zoper človeka, naj vzame vrag!

I n umetnost? Umetnost še nikoli in nikdar nič drugega ni bila kakor ogledalo, v katerem se estetski zreali duh človeka določene dobe. In je umetnost teh časov zrealila človeka svobodnega materialističnega duha. Kaj pa naj umetnost materialista-svobodnjaka izpveduje? Čutno prijetnost in štimungo narave pa osebno noto umetnika.

Arhitekt je sprva hotel statike in tektonike, potem mu je šlo za samo slikovitost in svetlobe in sence za oči, končno pa je postal obrtnik, ki se peča edinole s problemi, kako graditi »porabno«, »stanovalno«, »racionalno, a komfortno«, »ceneno in hitro«. Kipar in slikar sta najprej studirala anatomijo in perspektivo, nato odkrila pretresljivo novost, da je svet z eno besedo slikovit in poln štimung in sta se končno ustavila pri najcenejši plakatni deko-

rativnosti in topi goloti. Literat je smatral za svojo nalogo, spravljati interesantne fante in lepa dekleta po tolikih ovirah končno le v zakonsko zvezo in je obravnaval psihologijo radi naturnosti in seksus radi seksusa in sociologijo radi štimung in Boga radi bogoiskateljske tragike, nam krmil radovednost in sugeriral štimunge in končno obstal pri detektivskem, pornografskem in ameriškem romanu ter produciral na cente. Muzika se je odrekla nasilja melodične linije, ki ima edina možnost kake duhovne ekspresije in našla, da je edini akord zmožen ščegetati ušesa in buditi štimunge in posebno v cerkvi smo videli, da parlando pa harmonija in štimunga nikakor ne budita duhovnosti in ne vodita k Bogu; končno je odkrila ritem in jazz in blues in tango in fokstrot in smatrala za potrebno samo še dražiti nizke nagone.

Zlasti pa je individualizem povzročil v umetnosti modernega naturalizma zlo usodo. Najprej je v obliki nacionalizma udaril vanjo in jo ponižal z visokega kulturnega piedestala nazaj na nivo kmečke kulture pred dve sto leti, gradil hiše z ganki, slikal avbe in običaje, iskal narodnih intervalov in pisal samo še o Janezu in Mici in njunih gnojnih škornjih. Pa to še ni bilo najhuje. Individualizem nam je dal umetnostno avtonomnost v obliki načela l'art pour l'art. Umetnost zaradi umetnosti, recte, radi umetnika. Vse je grmelo proti »neumetnostnim« primesem v umetnosti, t. j. zoper vsako duhovnost v njej, idejnost, začeli so slikati gnojne kupe v jutranjem solncu in zopet gnojne kupe in je šlo samo zato, da je bil ta gnojni kup gledan in podan z osebno noto in originalnim temperamentom. Kaj da je prav za prav s tem gnojnim kupom in kakšen pomen naj bi na platnu naslikan imel za človeštvo, to je bilo bedasto vprašanje, zakaj glavno je bilo, kdo in kako je gledal na tisti kup in da ga je videl kolerično in naslikal vijoličastega, dočim se vsem drugim zdi črn in rjav. In je prišlo tako daleč, da so se umetniki razcepili na stranke in strančice in secesije in secesijice in so originalni -izmi rastle kakor gobe po dežju ter je vsak napravil svojo enodnevno revolucijo in senzacijo in šel v pokoj, ko je proglasil vse druge tehnike in stile za bedaste. Glasba je začela slikati, literatura muzicirati in slikarstvo peti in arhitektura literarizirati in je šlo vse, kar je bilo trdnega, rakom žvižgat: sonet in kontrapunkt, statika in perspektiva in harmonija proporcije in anatomija, kompozicija in tehnika romana in ostalo je le še eno: absolutna in sveta samovolja individua in njegov sproščeni, tempera-

mentni osebni instinkt. Zaradi originalnosti smo častili vedno mlade, pa so nam postajali čez teden dni prestari in smo preskočili na mlajše in najmlajše in končno na klub še nerojenih barbarogenijev in smo videli, da je Evropa premalo originalna in smo obsuli Jozefino Baker z milijoni in triumfi, vrednimi Napoleona. Napravili smo umetnike za najbolj domišljavo stvar na vsem božjem svetu, za najneinteligentnejše bitje sveta obenem. Danes nosijo med nami dolge lase, vrgli so svoje čopiče, peresa in gosli v kot, ker nikdo več ne ve, kaj naj bi še naslikal, napisal, uglasbil, ko je že sebe vsega izčrpal. Umetnosti ni več.

Oblika, katero so dale življenju izza renesanse sem na zapadu materialistične in individualistične duhovne osnove, se je na višku svoje popolnosti izkazala za absurdno. Napravila nam je življenje na svetu za strašno bedo, laž, nasilje, budalost in krivico, razsula družbo v sovražne si atome, ki si med seboj ne puste živeti, uničila religiozni čut, napravila znanost ali za prazno učnjakarstvo, življenju nekoristno, ali za nemogoč način iskanja resnice, da, jo je celo napravila za orodje za moritev ljudi ter ponižala umetnost do skoraj otročjega čutnega igračkanja brez duha. Ta oblika nima več bodočnosti v Evropi, nego ji pripada precej neslavna preteklost: eksplodiral je ta sistem sam v sebi, ko je dosegel vrhunec, ker sveta ni mogel osrečiti, ampak samo onesrečiti.

II.

Kdo ve, ali res pretiravajo oni, ki s Spenglerjem na čelu govore o popolnem propadu zapada? Kdo ve, ali je res preveč fantastična ona primera, ki pravi, da živimo v času menjave dveh podobno tako ogromnih in nasprotnih si svetov, kakor sta bila v posvetni mehkužnosti razkrojivša se antika in pa svet duhovnih junakov zgodnje krščanske dobe?

Zaenkrat je toliko kot gotovo, da se stanje sveta, ki ga je terjal materializem-individualizem okrog svetovne vojne, nikakor ne da več stopnjevati, in noben misleč človek ne verjame, da je popolna barbarizacija in amerikanizacija Evrope šele pred nami. Čedalje bolj očitno tudi postaja, da v svetovni vojni,

tem največjem triumu petstoletnega materialističnega razvoja, ni eksplodiral samo smodnik, da se je fizični svet razkrehnil na dvoje, nego da se je tedaj zrušil tudi ves dotedanji življenjski red s svojimi duhovnimi osnovami. Kdor z odprtimi očmi gleda življenje okrog sebe, zlasti izza vojne sem, je mogel opaziti, kako se vprav simptomatično, kakor po nekem skrivnostnem, pa doslednem sistemu druga za drugo razveljavljajo vse one vrednote, s katerimi je cela stoletja računal zapadnjaški materialist, in vse kaže na to, da doživljamo danes že peripetijo v tragediji materialističnega življenja.

In kaj sedaj? — Utrujeni smo, nemirni, nervozno grebemo za osnovami novega življenja; edini smo si v tem, da je treba energičnega obrata, globokih reform življenja.

Tudi v tem smo si edini, da je obrat od materializma mogoč samo kot obrat k nasprotnemu polu, k spiritualizmu in idealizmu, zakaj diagnoza se glasi nedvomno: stari sistem je moral razpasti zato, ker je enostransko poudarjal telesnost in ni upošteval dejstva, da je pri človeku vedno računati tudi z dušo in duhom. Kdor se odreče duši, je samo napol človek, kdor se odreče telesu, je samo napol človek, in vendar je med obema razlika kakor med sproščeno živalskostjo v človeku in njegovo sproščeno duhovnostjo, ki ga nad živali dviguje.

So dokazi za to, da je današnja napredna Evropa vse to že spoznala in da je bil prvi korak nje poti v novo smer pravilen. Družbe ne bo vezalo ne nasilje, ne denar, ne katera koli umetna teorija na materialistični podlagi, družbo je zmožen za družbo kot tako napraviti samo duh družbe, nje skupna idejna smer. Kultura, ki ne upošteva duhovne plati življenja, je lažikultura, umetnost te vrste plitvo igračkanje in je vse to tako daleč od resničnih potreb človeka kakor slepota od videnja.

Vrnimo svetu dušo! Okrepimo socialni, etični, kulturni čut v sodobnem človeku! Tu smo si vsi edini, to vpije danes vsa misleča Evropa. Saj se bije titanski boj, da prodere ideja zedinjenih držav, ki naj bi temeljila na prijateljstvu in moralnih obvezah, saj se mukoma iščejo temelji novemu družabnemu redu na osnovi idejnih skupnosti, čuti se napor, kako zopet zvezati atomizirani svet v neko uspešno produktivno enoto, saj je tudi razredni boj izgubil nekaj svoje nasilnosti, postaja tudi kultura zopet kolektivna in je tuptam zaslutila celo že iracionalno polje, saj je umetnost

že napol pota od čutnega hedonizma k idealizmu in duhovnemu izrazu, saj glede religioznosti udarjajo na dan jaki obnovitveni pokreti.

Vrnimo svetu dušo! Tu smo si vsi edini, razlikujemo se pa v pojmovanju te »duše«. Eni govore o »prijateljstvu in moralnih obvezah«. Brez zamere, ta sicer lepa beseda ima premalo idejne sile, da bi mogla zares pogasiti podtalno žerjavico in nam biti trden temelj za ureditev sveta. Prvi vetrič bo to prozorno meglico odpihnil. Nacionalizem? Dovolj imamo babilonskega prokletstva! Fašizem? Komunizem? Oba obkroža v očeh slepcev neka romantika originalnosti, toda v resnici obadva, kakor sta navidezno različna, ne pomenita prav nobenega koraka od starega sistema, zakaj v bistvu mora biti rezultat isti, če z revolverjem v roki vtepaš ljudem v glavo imperialistično idejo »velike Babilonije« in grmadiš vojni material za osvojitvene pohode, ali pa če s knuto v roki vzgajaš cele generacije v marksistični »ideji« proklete enakosti pred stolom Materije in zakonom Produkcije in Konsumpcije. Rezultat je isti, zakaj oni, ki je prvi zavpil »enakost«, je takoj nato nekemu snel glavo, ker je bil večji in mu nato prebrskal žepo. Ne, niti odkrit, niti maskiran materializem ne bo rešil sveta, megle in fraze in lažne ideje mu ne morejo vrniti »duše«!

Tudi tole so spoznali nekateri in so obrnili tem rečem hrbet; najpoštenejši med njimi so celo trkali na vrata duhovnega sveta; celo na teozofijo so se spravili. Bogoiskalci so in sede v kavarni, hrepene po Bogu in njih pesmi mrgole od tragike in štimung ter svetobolja in se bore za močno osebno noto. Stavim pa, če bi takle romantičen bogoiskalec enkrat uvidel, da Boga ni na Himalaji, kjer ga išče, in bi ga koj nato po naključju odkril v — sebi, kakor ga je Avguštin — stavim, da bi mu koj obrnil hrbet, zakaj kje bi potem ostala tragika bogoiskanja in kaj interesnega naj bi potem pesnik še vlil v svoj verz? **Z** opet se govori o Bogu, duši, posmrtnosti, toda pri tem večina samo sebe vara z romantiko in ji morda Bog ni nič več kakor gnojen kup na jutranjem solncu, ob katerem je mogoče ekskrementirati osebne štimunge. Celostreljajo se radi Boga; pod brzovlake skačejo histerični ljudje radi dvomov, drugi ga kakor še nikdar tako besno sovražijo, rušijo njegove hrame in pobijajo ljudi, ki ga izpovedujejo, koncem koncev pa smo vsi zopet pri njem in danes še s prav posebno silo rijemo vanj, če-

prav nam napuh brani imenovati ga kakor se imenuje in mu pravimo ne vem kaj vse.

Enkrat je gotovo, da moraš na vratih duhovnega sveta, če hočeš skozi, otresti s sebe vso čutno materialnost in racionalistični napuh; šele potem je mogoče, da boš uvidel, kako vse dobro na svetu kakor v milijon refleksih odžareva samo svoje osrednje žarišče, ki je edino zрно vsake ideje — Boga. Nič drugega ni mogoče: vsaka duhovna vrednota je le reven odsev njega, le kazalec k njemu in kakor hitro trčiš ob duhovni svet, trčiš ob njega, centralno Idejo.

Z naravoslovno metodo ga ne boš našel, v iracionalni sferi, kjer biva, pa dokaz ne biva in je stvar po kmečko povedana, nemara tale: kdor ga je v sebi in v stvareh našel, ga ima in mu ga logaritmi ne bodo vzeli. Kdor ga noče najti, ga ne bo našel, kdor bi ga pa rad, naj pomisli, da se Bog začenja tam, kjer se končuje ves posvetni materialistični, razumski, individualistični napuh in vsa čutnost. V blagostanju ga ne boš našel, morda v trpljenju... z nasiljem v sreču ne boš stopil k njemu.

In tako je čedalje več ljudi danes brez dokazov prepričanih, da je edino on tista »duša«, tisti »duh«, tista »ideja«, ki jo iščemo, da z njeno pomočjo damo svetu novih edino mogočih osnov. Kdor ga je našel, računa z njim in ne čaka še šestega akta v drami modernega življenja, ko je celo že gledališče zletelo v zrak. Z nami Domin svetovci vred, ki nas je to spoznanje združilo, računajo s tem zdravilom sveta še mnogi drugi ljudje in se množe od dne do dne, spoznavajoč prastaro in neizmerno neoriginalno in čutno neinteresantno božjo idejo, skušajoč reševati problem novega življenja in nove kulturnosti z njeno pomočjo.

III.

Ej prijatelj, če sva prav zadela, ko sva se postavila na tole stališče — potem, potem se položaj kruto izpremeni in je dosedanji življenjski sistem postavljen po novem načrtu baš — na glavo: Če je Bog, potem je neumnost usidrati se na tem svetu in se tolažiti z mislijo, da je »après nous la déluge«. Nobena reč ne pomaga: če je Bog, potem moramo iskati zadnjih ciljev in namenov življenja le v onostranosti in potemtakem smatrati tole revno

življenje le za pot k Bogu, tale svet le za nekak labirint preizkušnje, labirint, v katerem se moraš očistiti vsega posvetnega, da moreš stopiti iz njega pred Boga. Tu ni nobenih romantičnih kompromisov, nobenih izhodov. V načelu so s tem problemom rešeni vsi problemi:

Če smo tole spoznali, potem bomo presojali in vrednotili svet in nadsvet samo še z vidika *sub specie aeternitatis*.

In iz večnostnega vidika so posvetno bogastvo in moč, suhi logični razum in čutna naslada prav majhne vrednote v primeri z etično-religioznimi sestavinami življenja. Na etično-religiozni temelj, ki je edina resnična negacija materializma, moramo postaviti življenje in vse njega panoge prepojit s tem žarom, da bodo enotno odsevale takšne svoje notranje osnove. In je rešeno vprašanje, kakšnega človeka naj zoperstavimo materialistu-individualistu, kakšnega naj oblikujemo za bodočnost. Hočemo človeka, ki bo socialno, etično, religiozno in kulturno kar najstrožje vezan po vezeh božje idejnosti, človeka, ki bo porabil čas svojega življenja na zemlji v to, da se bo dvigal k Bogu in se oproščal čutne pohlepčnosti in nehal sebe in materijo smatrati za merili vseh stvari. Temu človeku bo njegova duhovna vezanost še v večji ponos, kakor je bila staremu človeku v ponos njegova sproščena človečnost, zakaj rajši bo suženj duhovnemu Bogu kakor pa svojim udom in nagonom in bo trdil, da se človek samo na polju duhovne nevezanosti nikakor ne loči od živali.

Ta novi človek se v *gospodarskem* oziru gotovo ne bo navduševal za brezdušni sistem velekapitalizma in ne bo radi denarja in posvetne moči uprizarjal revolucij in vojen. Istočasno z materializmom bo v sebi strel tudi individualizem, ki je z materializmom neločljivo vezan. V socialnem oziru bo to imelo posledico, da bo zopet zvezal ženo in moža z vezmi etike, postavil zopet prijateljstvo in ovrigel slepo tezo, da je ljubezen do bližnjega le znak propadanja in nemoči upreti se nagonom (Nietzsche). Pokazal bo, kaj je pravi »nacionalizem«, in bo svet odrešil babilonskega prokletstva, deloval bo za uresničenje ne samo Panevrope, nego Pansveta, deloval za zlitje vseh, rdečih, črnih, rumenih in belih plemen, civiliziranih in neciviliziranih narodov... v eno samo krotko čredo prijateljev v duhu božjem, ki si v mirnem sožitju enodušno

utirajo pot k Bogu, pred katerim smo vsi enaki. Rušil bo kitajske zidove, s katerimi so se skupine ljudi bile obdale, uničil recepte moralnih plinov in spraval debele Berte in bombe in torpeda v muzej, za pričo nekdanje brezdanje sramote človeštva.

Gotovo pa so vse te reforme utopija, dokler ne preobrazimo človekove *religioznosti* do jedra. Zakaj religioznost je osrednja os življenju, ki smo si ga zamislili na gornjih podlagah slovečega, in ta religioznost je v času vsevlade svobodnega duha materializma, kakor smo že rekli, močno propadla. Boš rekel: vera je bila in bo, ker je človek že po naravi duhovno stremeče bitje; saj vendar vsi verujemo v Boga, kaj pa še hočeš? Res, toda kakšna je bila človekova vernost od renesanse, od baroka sem? Če moreš, bravec, majhno zgodovinski misliti, se vmisli v tole primero in vrednoti: Človek teh časov je hotel verovati s svojimi čuti in ne s svojim duhom in srcem, zato je versko misel obesil na bandero, jo razkošatil na cerkvenih fasadah, jo razpršil v pompozne ceremonije v zlatu in srebru, svili in brokату, ji dal grmeti v orkestrih in zvonikih, je vero slikal in ilustriral, mu je bila vir blaženih štimung, mu je bila stvar ust in jezika, fraza, ni pa mu bila predvsem stvar najvišjega v človeku, stvar duha. Bila je to zunanja vera, vera čutov, bilo je neko duhovno mehkužje in laskanje sebi, manj pa vera, ki more samo duhovna biti. Pa poglej sedaj vernost prvih kristjanov, ki so radikalno dosledno izvajali posledice iz gornjega načela — glej to vero, ki sovraži vse materialno in čutno in z naslado meče človeška telesa smrti — rešiteljici v žrelo! Tole primero imej, bravec, pred očmi in takoj boš znal vrednotiti to, čemur smo zadnja stotletja rekli vernost. Ali je bila ta takšna »baročna« vernost zmožna ohraniti Boga v človeku? Mislím, da ni bila, ker ga ni ohranila. In zato hočemo danes predvsem prave vernosti, duhovne vernosti, ki obstoja le tedaj, če se je vernost osvobodila vse čutne navlake in materialnosti in vseh kompromisov z današnjimi »razmerami« in se v resnici poduhovila. Vernost mora biti kolektivna, pri vseh ljudeh ista, ker je nje cilj za vse ljudi isti, zato proč z razkoli in strankami na tem polju, proč z vsako zasebno in osebno vernostjo in stremimo po močni svetni organizaciji verstva, ki naj z vernostjo prepoji vse živ-

ljenje in mu da pravega temelja in centralne osi.

In tako smo sedaj pri problemu, ki sem si ga začetkoma zastavil, pri problemu nove *kulturnosti*. Rešitev sedaj ni več težka. Če smo materializmu res obrnili hrbet, stojimo na vratih duhovne orientacije in ta nam kaže edino k Bogu, vsi drugačni izhodi vodijo zopet nazaj v materializem. Če človeštvo to resnico zopet postavi na svoj program, bomo dobili novega človeka in z njim tudi novo kulturnost in umetnost, ki bo prav tako malo podobna stari, kakor družabni in gospodarski ustroj novega človeka.

Če se sedaj vprašamo, kakšna naj bi ta kulturnost takšnega človeka bodočnosti bila, moramo reči, da bo imela svoj poudarek na duhovni plati in ne na materialistični, kakor stara. Na drugi strani, kakor se duhovnost vedno nujno veže s kolektivnostjo, nova kulturnost ne bo ne sama sebi ne posameznemu individuu namen, nego bo kolektivna tvorba, ki bo last sveta in bo koristila vsemu svetu. Torej bo treba podreti tezo o avtonomnosti kulture in umetnosti, v kolikor hočejo to avtonomnost razumeti v tem zmislu, da naj kultura obstoja tudi v taki obliki, ki človeku za življenje nič ne koristi, oziroma koristi samo posameznemu individuu, ki se hoče baš v takšnem nekoristem početju izživljati svojim originalnim kapricam na ljubo.

Nova kulturnost mora koristiti človekovi duši in telesu, zakaj človek ima to oboje, prevladati pa mora v njej cena oni vrednoti, ki koristi duši. Če smo spoznali, da je materija manj vredna od duha, ki materijo oblikuje in šele koristno napravi, potem bomo duh višje cenili od materialne surovine in duhovno dognanje višje od tehničnega in naravoslovnega in bomo doslej vsevladajoči naravoslovni metodi odrekli ono pretirano važnost, katero ji je prisodil enostransko presojujoči racionalist.

Ker s samim racionalističnim aparatom ne moremo najti ključa v duhovni svet, ki je daleko bolj pomemben od materialnega in čutnega, zato pač ne bomo zavrgli kraljestva duha, nego bomo vsaj v duhovnosti za-yrgli racionalistične in naravoslovne metode in si naravno poiskali takih, ki nam omogočajo vstop v svet iracionalnosti. Tako bomo znanosti zopet osvojili ogromno polje iracionalne, najbolj duhovne duševnosti, ki so ga zadnja stoletja popolnoma zanemarila

in to v svojo ogromno škodo. Ne samo, da je mogoče, da bosta teologija pa metafizika zopet »postali znanosti« in bosta zopet mogli vršiti svoji ogromni vlogi pri notranjem napredku človeka, prepričan sem, da bi bilo tudi pravoslovju ali celo medicini treba reform v tem zmyslu, da ne bomo presojali veličine krivde tatu po veličini vsote in da ne bomo zdravili duš le samo z ovitki. V ostalem imajo tu besedo poklicani ljudje.

Da vrnemo svetu dušo, moramo revidirati ves obstoječi vzgojni sistem. Žalibog smo danes povprečno v biologiji črvov, fiziki, zoologiji, zemljepisju, tehniki dosti bolj poučeni, kakor pa o Bogu in duhovnih stremljenjih človeštva v zgodovini. Mislim, če so nas cela leta mučili s Cezarjem in galskimi vojnimi surovostmi, Ciceronovo klepetavo frazavostjo zgolj zaradi tvorbe perfektov in sintakse, zakaj nam ne bi namesto tega pokazali duhovnega bogastva Avguštinovega in Tomaževega, zakaj nas ne bi po drugi strani uvedli v zgodovino filozofije in umetnosti, to je, v zgodovino razvoja človeškega duha in njegovih raznih vsebin? Zakaj naj bi človeku, ki se hoče izobraziti, ostali skriti zakladi, ki so jih nakopičili vele-duhovi Michelangela, Shakespearea, Beethovena? Mari so za duhovno življenje manjše koristi od Salusta in analitične geometrije? Če greš skozi zgodovino človeškega duha, si šel skozi sto duhovnih izkušenj in si videl, kako uničuje napuh in kako dviga ljubezen in ideja in si pridobil za življenje več, kakor je mogel oni, ki je opazoval le živo življenje in pri tem postal starec...

Iz znanosti mora nedvomno izginiti vse, kar je v njej škodljivega povzročil individualizem. Nedvomno je napredek kulture tesno navezan na sodelovanje vsega sveta in se mora svet v vsej kulturi zopet strniti h kolektivnemu delu in podreti kitajske zidove, ki jih je slepota postavila med kulturne narode in njihovo delo. Iz metod spoznavanja mora izginiti bedasti sofizem, ki je napravil pojem znanosti sploh za nekaj iluzornega. Hočemo znanosti v zmyslu čistega spoznavanja resnice, takih resnic, ki imajo pomen za boljše plat našega življenja, na noben način pa nočemo, da bi se še katerikrat znanost, ta božji dar uma, izrabljala v svrhu nečloveškega uničevanja življenja! Znanost mora po svoji najboljši strani biti pomagalo na poti k Bogu in sicer umsko pomagalo, sicer pa naj nam olajšuje nesrečo, da smo na tem svetu

neusmiljeno privezani k materiji, ki steza kremplje celo po našem najdražjem, po našem duhu.

Vzemite otrokom football pa kino! Prepojite nove generacije z novo, izčiščeno kulturo izboljšanega humanizma in nove duhovnosti.

Kaj pa umetnost? *Umetnost* bo tudi posej, kar je vedno bila, namreč estetsko zrcalo vsebin notranjosti družbe.

Kakor se umetnost nikoli ne bo mogla odtrgati od posnemanja narave, tako kakor se nam duša od telesa v življenju odtrgati ne more, vendar si ne morem misliti, da bi opisani človek, ki nam je ideal, v svoji umetnosti izpovedal samo golo, objektivno naravo, kakršna je, nego bo ta umetnost človeku vodila pogled preko zemeljskih rev kvišku in oznanjala odrešenje duha od telesnosti in materialnosti. Njena kvaliteta, ki je v materialističnih časih pretežno obstojala v neposrednih, čutnih, formalnih podlagah umetnine, ta kvaliteta se bo posej prenesla tudi na idejne primesi v estetskem organizmu, če ne bo celo idejna vsebina postala važnejša od forme, ki se bo seve oprostila svoje čutne prijetnosti v korist večjega poudarka one idejne vsebine. Skrajnega naturalizma in senzualizma bo konec in neizbegljiv je obrat k bolj idealistični umetnosti. Ni treba, da bi to bila ravno kaka nova varianta zgodnjeantične, srednjeveške, baročne ali romantične umetnosti, nego bo novo življenje, postavljeno na krepke nove podlage, moralo dati tudi novo idealistično umetnost.

Stega vidika je stara umetnost gotovo silno prazna in cenena v svoji čutnosti. Kaj sem neki za življenje koristnega pridobil, če sem si celo uro pustil ščegetati ušesa po najbolj izmaljenih in originalnih akordih in rafiniranih instrumentalnih barvah... kaj sem pridobil, če berem, če občutim, kako pesnika gane stara vrba ob vodi, če si mi nanizal psihološko najbolj nenavadne tipe v roman in jih spravil v najbolj napete konflikte med seboj, kaj naj si pomagam z dvajsetimi naslikanimi brezami, gledanih v dvajsetih različnih lučih in občutenih po dvajsetih različnih osebnostih in temperamentih... nič nisem pridobil. Site so bile ali oči ali ušesa ali radovednost, duh in srce pa sta bila v svoji mehkužnosti le lačna! Zato moramo biti danes zoper naturalizem, ker nima duše, zoper pozno romantiko

in njen kakor kinematograf zabavni niz nekoristnih štimung, zoper impresionizem in njegga goli senzualizem in hočemo duhovne umetnosti, ki bo človeka dvigala k nadčloveškemu, ne pa pogrezala k mehkužju in sanjavi, brezplodni lenobi in plitvosti. Če se borimo za duhovno umetnost, se borimo za plastiko v slikarstvu, za linijo v glasbi, za roman in dramo, ki ne bosta samo z interesantnimi storijami ščegetala radovednosti, nego nudila vsaj eno odrešujočo in duhovno koristno besedo, dvignila vsaj enega bravca nad svet ali potrdila vsaj enega v dobrem... se borimo proti stari umetnosti, ki je zahtevala pasivnega vživetja in hočemo nove, ki zahteva aktivnega miselnega sodelovanja.

Kakor se moramo v znanosti boriti zoper individualistično tezo avtonomnosti, imamo nalogo v umetnosti pobijati princip *l'art pour l'art* izma, ker je takšna umetnost za življenje nekoristna in izžareva bolj osebe in individue, katerih novi človek ne bo poudarjal. Umetnost mora na drugi strani zopet postati kolektivna vrednota, vsemu svetu razumljiva, njen govor, kakor zelo bo subjektiven, mora biti kolektivno določen in ne samovoljen in oseben: oseba avtorja bo povsem morala izginiti za oltarjem Ideje, ki ga bo avtor postavil.

Tako sem poizkusil najti iz prereza nove duševnosti stilne smernice nove umetnosti, ki bo več ali manj blizu idealizmu. Popolnoma razumem, da se je bravecu, ki si umetnostnega mišljenja ni šolal v zgodovini, težko vmisлити v podobo nove umetnosti in ker sem prej celo pisal o Bogu, vem, da mi bodo kratkovidneži očitali, da gonim katoliško, ali celo klerikalno zmoto o umetnosti. Žalibog je idealistična umetnost nekaj takega, v kar se prepričan materialist in naturalist ne more zlepa vživetj. Pristaši sproščene človečnosti si predstavljajo, da je edina možnost umetnosti le individualistični naturalizem in umetnik le osebnost poudarjajoč naturalist. Če je ta umetnik slučajno recimo klerikalec, menijo, potem nemara iz strahu pred gospodi kanoniki končno doda svoji, sicer svobodni umetnini še nekaj verskega priveska ali kaj, da se ne bi moglo reči tako pa tako. Morda so taki ljudje v praksi, dosledni umetniki pa gotovo niso. Idealistična umetnost pa je tista, ki ima med svojimi predmetnimi podlagami in doživetji namesto gole nature ali štimung čuvstveno pobarvane ideje ali miselna čuvstva ali misli, na katerih se da estetski tvor ravno-

tako lahko graditi kakor na karkoli psihično konkretnega. Ta umetnost pa ima to empirično lastnost, da, kadar doseže svoj višek, ne pozna nobene osebne note, ampak le oltar ideje, ki jo nosi s seboj, ta umetnost je čutni efekt svojega organizma reducirala na mogoči minimum in ni noben teorem, ampak možnost, ki smo jo v zgodovini že često videli. Naj opozorim le na monumentalno, tisočletno tvorbo srednjeveškega korala ali tedanje arhitekture, naj opozorim na Danteja, Shakespearea, Michelangela, Goetheja, Palestrino, Bacha, Beethovena — to niso bili klerikalci! Ne vem, zakaj bi Beethovenova Deveta zato ne bila umetnina, če te vodi k Očetu nad zvezdami in pritiska poljub objetim zemeljskim milijonom... baš to, kar svobodnemu duhu ne bi prišlo na misel?

Reči je treba, da so bili potemtakem ravno največji umetnostni geniji več ali manj klerikalci nesproščene človečnosti instinkta, etično vkljenjenega, in je nemara krivična usoda le slučajno zahtevala, da se je v delu teh genijev izgubilo za potomstvo baš vse tisto, kar je bilo osebne in čutnega, formalnega v njem, ostalo pa baš samo ono, kar so vzvišenega in koristnega svetu povedali!

Hočemo torej umetnosti, ki bo izraz novega, duhovno-etično in religiozno, socialno usmerjenega človeka in ta bo slikala svet ne kot čutno prijetno zaznavo, nego kot odraz in simbol najvišje Ideje: hočemo glasbo, ki bo dvigala iz teksta duh in ne emeravih štimung in plitvih slik; hočemo upodabljaajoče umetnosti, ki bo svet korigirala v nadsvet in se ne bo opajala le nad grmovjem; hočemo literature, ki nam bo poglede vodila nad svet in povedala rajši, kakšen naj bi svet bil, kakor pa, da nam že stoletja pripoveduje, kakšen, reva, da je.

Zato pa moramo vzgojiti novega umetnika. Do danes so nam umetnike v rokodelce vzgajali rokodelci, ki od njih niso zahtevali duha, inteligence in kulturne zavednosti, nego le spretno roko, šolano oko in nenavadno osebnost. S temi umetniki ne bomo poslej nikamor dalje prišli. Stari »kako« se bo umaknil novemu »kaju« in stara lepota modernih idejnih tehtnosti; velik umetnik bo najprej velik duhovni genij, potem šele ročno spreten človek.

Kajne, da vam je umetnikom v novem času, ko ste predelali že vse mogoče senzualne izme, izčrpali vse svoje osebnosti, postalo ob umetnosti dolg čas in ne veste več, kaj bi še naslikali, uglasbili, opisali? Ej, malo se poglobite, in naj vam slepe oči odkrijejo naenkrat nov svet, ki je zopet po dolgem času kakor nedotaknjen, ki ni čutno lep, toda duhovno vreden, kar ni bil stari, ki so vam ga na akademiji ubili v glavo kot edinega obstoječega...

* * *

Popolnoma dobro se zavedam, da nisem povedal nobene originalne in zanimive novosti, domišljam si pa, da sem poudaril nekaj potrebnega, dasi nisem prvi in ne zadnji, ki bo v naših dneh to poudarjal.

Kdor doslej še ni uvidel, da je materialistični in individualistični življenjski sistem postal nemogoč, ta ne bo čutil potrebe iskati temeljev novemu sistemu. Kdor je to uvidel, je začel misliti in kakor hitro je začel misliti, je moral videti, da je edino zdravilo sedanjemu bolnemu življenju to, da mu vrnemo dušo in

duhovne vrednote. Kdor misli, da jedro vseh duhovnih vrednot ni edino le Bog, temu nisem nič dopovedal in naj išče drugačnih potov iz materializma, jaz ne poznam nobenega drugačnega. Ena sama pot je naprej, vse ostale vodijo nazaj, razen če si skuhate v retorti drugega boga, ki bo imel tudi drugo ime. Bojim se pa, da ta kemična procedura ne bo rešila sveta, ker je preslaba zato, to vidimo na vseh podobnih eksperimentih sedanjosti. Kdor pa je spoznal to edino zdravilo, se bo spoznanja držal in bo odločno postavil svoj kamen na zgradbo novega življenja, pa bodisi gospodar ali član družbe ali kulturni delavec ali vernik ali umetnik. Komur pa je žal, da bi na »višku modernega razvoja«
temu obrnil hrbet in se ozrl po čem veljavnejšem za človeka, naj pa začne razvijati razvoj zapadnega materializma od začetka ali naj preizkusi vse njegove različice od a do cet in naj ne misli, da mu more še kak razpad služiti v življenjsko šolo.

Vse ostale poti vodijo nazaj, ena sama vodi naprej.

P E S E M O L O V U

Drevo izteza svoje dolge veje,
v viharju nekdo mrežne sence seje.
V šumenju drevja skriti Bog lovi,
bežim, bežim, da me ne dohiti.

Božanski lovec tak skrivnostno vabi,
ljubezni lovec mi po srcu grabi.
Bežim pred lovcem, grudim se na tla,
vse mreže padajo čez jetnika.

Drevo izleza svoje dolge mreže, —
zdaj lovec z lovskami po meni seže ...
Joj, pusti, pusti me v večeru samega,
iz mene kri izmučena curlja.

Všumenju drevja skriti Bog lovi,
nocoj smo vsi njegovi jetniki.
Bežim naprej, bežim skrivaj nazaj,
povsod je kolobar od vekomaj.

Edvard Kocbek

V E Č E R

Čistost večera srebrno zahaja,
veter prečudno dehti.

Misli so tiho kot zveste živali,
vsi smo zaprli oči. **T**ihi zvonovi iz pravljic zvonijo,
že nam žarijo dlani.

Vsi smo razvezani v žalni sladkosti,
zremo Mariji v oči.

Edvard Kocbek